

mgr Paweł Sznajder
UNIwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
Wydział Humanistyczny
Kierunek: filozofia

Dialektyka i dialog w konfrontacji hermeneutyki Hansa Georga Gadamera z filozofią dialogu

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Pojęcia dialogu i dialektyki odegrały bardzo istotną rolę w historii filozofii Zachodniej. Pojawiają się w bardzo wielu nurtach filozoficznych, w bardzo wielu kontekstach, a początki ich użycia sięgają czasów myśli presokratejskiej. Głównym problemem tej rozprawy, jest relacja pomiędzy tymi dwoma pojęciami, badana z perspektywy dwudziestowiecznych nurtów – hermeneutyki, oraz filozofii dialogu, w których pojęcia te są wciąż żywe.

Stosunek filozofów dialogu – Franza Rosenzweiga, Emmanuela Lévinasa oraz Hansa Georga Gadamera, twórcy filozofii hermeneutycznej, do tradycji filozoficznej, w której funkcjonują pojęcia dialogu i dialektyki, jest znacząco różny. Gadamer afirmował myśl Platona i Hegla, u których tworzyło się pojęcie dialektyki, podczas gdy Rosenzweig i Lévinas krytycznie podchodzili do tej tradycji. Jednakże, pomimo różnic w rozumieniu tradycji idealistycznej, zarówno Gadamer jak i dialogicy, dochodzą do tych samych rezultatów w kwestii rozumienia „Innego”. Wszyscy oni afirmują „zasadę dialogiczną” oraz starają się „ocalić inność Innego” w dialogu. W tej pracy staram się rozważyć ten problem.

W pierwszym rozdziale, zatytułowanym *Relacja dialogu i dialektyki*, przedstawiam etymologię i historię pojęć dialogu i dialektyki w filozofii Europejskiej. Obydwa interesujące nas pojęcia pochodzą z języka greckiego i wywodzą się od czasownika *lego* („mówić”) poprzedzonego przedrostkiem *dia-* („pomiędzy”, „poprzez”, „na wskroś”). Czasowniki te są bardzo ściśle powiązane z rzeczownikiem *logos*, co samo w sobie sugeruje ich bardzo silne obciążanie znaczeniowe. Ten źródłosłów bardzo znacząco wpłynął na obecne znaczenie dialogu i dialektyki.

W dziejach filozofii Heraklit z Efezu i Parmenides z Elei dotykali, jako pierwsi problemu jedności i wielości, problemu zmiany czy ruchu, które są ściśle powiązane z filozofią dialektyczną. Sokrates i sofisci włączyli do tych ontologicznych rozważań myślenie

o istocie ludzkiej, etyce i polityce. W myśli Platona koncepcja dialektyki osiąga swoją bardziej dojrzałą postać. Ponadto, Platon posługuje się również często pojęciem dialogu. Niemal każdy jego tekst jest skomponowany jako rozmowa, w której Sokrates jest przedstawiony jako mistrz dialogu. Inaczej postrzegają Sokratesa filozofowie dialogu. Widzą w nim dogmatycznego i ironicznego nauczyciela.

Dialektyka staje się bardziej „naukowa” w filozofii Arystotelesa. Jednakże dla niego jest ona metodą myślenia w sytuacji, w której nie można posłużyć się logicznym sylogizmem, z przyczyny braku wystarczających przesłanek. Wówczas potrzebujemy zdrowego rozsądku - *fronesis* mówiąc językiem Arystotelesa. Ponadto Stagiryta jako autor *Etyki Nikomachejskiej*, w której poświęcił wiele miejsca kategorii przyjaźni, jest bardzo istotny z punktu widzenia Gadamerowskiej refleksji na temat dialogu.

Dialogicy nie często odwoływali się do filozofii średniowiecznej. I choć Gadamer wielokrotnie daje świadectwo korzystania ze spuścizny Augustyna lub Tomasza z Akwinu w swoich analizach, możemy powiedzieć, że myśl średniowieczna nie miała znaczącego wpływu ani na dialog, ani na dialektykę. Wydaje się, że jest to słabość tej filozofii. Możemy bowiem znaleźć bardzo ważne, dialogiczne i dialektyczne momenty, na przykład w analizach Trójcy Świętej pozostawionych nam przez Bonawenturę lub w średniowiecznym sporze o uniwersalia.

Wraz z Kartezjuszem dochodzi do zwrotu w myśleniu o świecie, człowieku i Bogu. W filozofii nowożytnej, od Kartezjusza mamy do czynienia z nowym paradygmatem, w którym w centrum nie znajdują się już egzystencjalne, ontologiczne analizy, ale „Ja” - podmiot i jego moce poznawcze. „Odkrycie” podmiotu jest bardzo ważnym krokiem w kierunku odkrycia „roli Innego”, którego dokonają filozofowie dialogu w XX wieku. Nie ma wątpliwości, że orientowanie się na „Ja” doprowadziło do orientowania się na „Ty” w filozofii Bubera, Rosenzweiga, czy Lévinasa.

Najbardziej znanym autorem powiązanym z dialektyką jest oczywiście Hegel. W jego systemie prawda jest całością i wszystko jest w niej poznawalne. Samowiedza, logika, natura i Bóg są ostatecznie tym samym. Dialektyka jest zatem metodą poznania i zasadą rozwoju świata. Wszystko jest ostatecznie stopione w postaci Ducha Absolutnego. Ta absolutność jest bardzo trudna do przyjęcia dla filozofów dialogu. Zdecydowanie krytykują oni Hegla i jego myśl, obarczając jego system odpowiedzialnością za społeczne myślenie, które doprowadziło do aprobaty totalitaryzmów w XX wieku.

Specjalne miejsce w pierwszym rozdziale zajmuje Friedrich Schleiermacher, który utożsamiał dialog i dialektykę oraz Søren Kierkegaard, który był prekursorem myślenia

dialogicznego w filozofii, co było bardzo istotnym źródłem dla Gadamera, Rosenzweiga i Lévinasa.

Spośród filozofów współczesnych, na uwagę zasługuje Theodor Adorno i jego dialektyka negatywna, w której wskazuje on na konieczność filozoficznego myślenia bez syntezy.

W drugim rozdziale *Dialog i dialektyka u Platona w interpretacji Gadamera* oraz trzecim: *Dialog i dialektyka u Hegla w interpretacji Gadamera* napisałem o Gadamerowskiej interpretacji Platońskiej i Heglowskiej filozofii. Gadamer jak filolog klasyczny szczegółowo bada starożytne teksty. Jago zdaniem Platon nie był tylko autorem i obrońcą teorii idei, ale możemy znaleźć więcej w jego filozofii: rozwój dialektyki, refleksję na temat miłości i szczęścia. Filozofowie dialogu, czytając Platona, nie dostrzegli tych subtelności i krytykowali Platona za jego jednowymiarowy idealizm. Natomiast za głównego swojego przeciwnika uznają oni Hegla z powodu jego dążenia do włączenia wszystkiego (Boga, człowieka i świata).w system

Filozofowie dialogu niechętnie przyznają się do swoich powiązań z Platonem i zdecydowanie odrzucają Heglizm. Ich koncepcje i kontekst ich myśli są głównym tematem czwartego rozdziału – *Dialog i dialektyka w filozofii dialogu*. Chociaż Rosenzweig i Lévinas odrzucają jakąkolwiek formę filozoficznego idealizmu, w ich koncepcjach główne idee Platona pozostają żywe. Na przykład idea miłości, która pojawia się w Platońskiej uczcie, jest bardzo podobna do wizji miłości u Rosenzweiga, którą zaprezentował w *Gwieździe Zbawienia*. Również Lévinas często odwołuje się do Platona. To właśnie w tekstach Platona możemy znaleźć myśli o różnicy pomiędzy potrzebą i pragnieniem. Również fundamentalna dla Lévinasa koncepcja mowy czerpie z Platońskiego *Fajdrosa*. Kolejną istotną kwestią jest różnica pomiędzy sofistyką i dialektyką. Platon i jego mistrz Sokrates, sprzeciwiali się sofistycznej sztuce prowadzenie dyskusji, w której drugi człowiek i prawda nie są istotne. Jest to najważniejsza myśl, którą Gadamer znajduje w starożytnej filozofii. Dla dialogików bardziej istotne było, że Platon stworzył teorię idei, która w pewnej mierze doprowadziła do włączenia w Europejskim myśleniu jednostki ludzkiej w nieludzki system. Tutaj leży najgłębsza różnica pomiędzy Lévinasem, Rosenzweigem i Gadamerem. Dla niemieckiego filozofa w dialektyce możemy połączyć poszukiwanie prawdy i dobro Innego zachowując w tym procesie „inność Innego”. Innymi słowy, możemy powiedzieć, że etyka i dialektyka są tożsame. Inaczej rzecz się ma dla filozofów dialogu. W relacji człowieka do jakichkolwiek wartości zawsze dochodzi do dramatu. Człowiek musi wybierać.

Wybór jednej wartości oznacza zniszczenie innej. Nie jest możliwe równoczesne poznanie Innego i miłość do niego. Każde poznanie i wiedza jest mocą zniewalającą Innego.

Ostatni rozdział – *Konfrontacja pojęcia dialogu u Gadamera i filozofów dialogu* jest poświęcony Hansowi Georgowi Gadamerowi. W moim przekonaniu jest on prawdziwie filozofem dialogu. Po pierwsze staram się obronić tę tezę ukazując jego myśl w dialogicznym świetle. Jak sam to wyraził w pewnym miejscu, był on skupiony na tym by, „ocalić, a nie znieść inność Innego.” Inny jest najbardziej obecny w kategorii *verbum interius*, wywiedzionej od świętego Augustyna, oraz w kategorii języka. Drugą istotną częścią tego rozdziału jest próba uchwycenia relacja dialogu i dialektyki w przedstawionej w pracy historycznej perspektywie i przedstawienie końcowych wniosków wynikających z podjętych badań.

Paweł Smajda